

Helligkilder i Københavns Amt.

Ved August F. Schmidt.

Ved en *hellig Kilde* forstaas en Kilde, som besøgtes til bestemte Tider af syge og sunde Mennesker, fordi man havde den Tro, at Kilden var i Besiddelse af helbredende Egenskaber og gemte underfulde Kræfter i sig. Af saadanne Kilder haves for Danmarks Vedkommende Oplysninger om over 500, et efter Landets Størrelse stort Tal. Desuden kendes omkring 100 Kilder, der ikke med Bestemthed kan kaldes hellige, da Overleveringerne om dem ikke indeholder sikre Oplysninger herom, men der knytter sig et eller andet Sagntæk, en Skik el. lign. til dem, som gør, at de fortjener at nævnes i Forbindelse med de rigtig ansete hellige Kilder. Til disse tvivlsomme Helligkilder hører f. Eks. den berømte *Kirsten Piils Kilde* i Dyrehaven.

Helt fra Oldtiden til omkring Aar 1900 har man i Danmark dyrket de hellige Kilder. Arkæologiske Fund vidner herom. Saaledes er der i *Roskilde* ved Grundudgravning til „Trægaarden“ fundet i et gammelt Kildeløb ca. 3 Alen under Jorden et fuldstændigt Sværd af Bronze og to Sværdklinger af samme Metal, alt hidrørende fra Bronzealderen.¹⁾ Andre Vidnesbyrd om Kildedyrkelsens Ælde er Helligkildernes Forbindelse med hedenske Gudenavne. *Balder* havde sin Kilde i *Baldersbrønde*, Kilden i *Svogerslev* var formodentlig viet til Guden *Thor*, ligesom *Odinskilde* i *Særløse* sikkert har været den hedenske Offerkilde viet til *Odin*. En Del Kilder (10—15) fandtes paa *Kirkegaarde*, ca. 70 i Nærheden af *Kirker*, hvilket maaske i en Del Tilfælde har sin Forklaring i, at vi her har med hedenske Helligdomme at gøre; thi Kirkerne er hyppigt byggede, hvor det hedenske Hov fandtes. Paa kirke-

lig indviet Jord maatte Kilden jo ogsaa blive hellig. En Del Kilder havde nær Forbindelse med Oldtidsveje og Thingsteder.

Fra den katolske Middelalder har vi Oplysninger i Mængde om Kildedyrkelsen, der havde sin bedste Støtte blandt de katolske Præster. Ved mange Valfartskilder byggedes *Kapeller*, hvor Kildegæsterne kunde ofre „milde Gaver“ i en *Kildeblok* og bede deres Takkebønner til Kildens *Helgen* eller Jomfru Marie („Guds fromme Moder“). En stor Mængde af vore hellige Kilder var viede til en eller anden Helgen; for Københavns Amts Vedkommende saaledes *St. Hans*, *St. Ole (Olav)*, *St. Ib (Jakob)*, *St. Gjertrud*, *St. Søren*, *St. Laus (Laurentius)*; Navne som *Kristi Blods Kilde*, *Sortebrødrekilde* og *Helligkorskilde* vidner ogsaa om den katolske Kirkes nære Tilknytning til Kildedyrkelsen. Reformationen (1536) var ikke gunstig for de hellige Kilder. De skulde udryddes som saa megen anden „papistisk Overtro“, og Reformationens Hovedmænd: Hans Tavsens, Chr. Pedersen, Peder Palladius o. fl. advarede baade i Tale og Skrift mod at besøge de papistiske Helligkilder; men det hjalp kun lidet. Folket blev trolig ved med at besøge de udvalgte Væld, som nu engang var anerkendte som undergørende. Det var ikke alene den jævne Befolkning, der besøgte Kilderne. Folk af højere Stænder brugte ogsaa af deres Vand, og selv Konger som Kristian IV, Frederik III og Kristian V besøgte de hellige Kilder (*Tisvilde*, *Kippinge*) og brugte af Helligvandet.

Hellig Korskilde ved *Roskilde* opnaaede ogsaa en Overgang at blive „Kongekilde“, idet Frederik IV i Aaret 1729 under en Sygdom lod hente Vand fra denne Kilde til sit personlige Forbrug. Hellig Kors Kildes Vand vandt nu stor Yndest ved Hove, og for Fremtiden blev der stadig et Par Gange om Ugen sendt en Vogn med Tønder til Roskilde for at hente Vand fra denne Kilde til den kongelige Hofholdning. Denne Vandtransport fortsattes under de følgende Konger, og Kristian VII lod endog et Skur opsætte ved Kilden, et saakaldt „Tappehus“, og opførte ca. 1740 et Hus, „Kildehuset“ kaldet, i Nærheden af Vældet til Bolig for en Mand, der skulde føre Opsigt med Kilden og være de kongelige Lakajer behjælpe-

lige ved Afhentningen af Vandet. Først ved Kristian VII's Regeringstiltrædelse 1766 ophørte de kongelige Vandtransporter, men endnu 1847 sorterede Kilden under Overhofmarskallatet, og i Trediverne boede der vedblivende i Kildehuset en Opsynsmand, der af Hofetaten oppebar 72 Rigsdaler i aarlig Løn, medens Borgmesteren i Roskilde var pligtig til at føre Overopsynet med den kongelige Lægekilde. Senere hen ved vi, at Kristian VIII ogsaa en kort Tid kunde nyde godt af Vandet; thi han abonnerede paa dette Kildevand, idet en smart Mand, C. Olsen, paa privat Initiativ tilbød at indføre af Vandet daglig til København, hvis der tegnede sig Abonnenter nok paa en Liste, som laa fremme hos Portneren i Hotel d'Angleterre. Det kuriøse Avertissement om Hellig Kors Kildes Vand findes trykt i Berlingske Tidende 8. December 1847. Foruden Olsens Avertissement findes ogsaa en Plakat i Nationalmuseet, der reklamerer med Vand fra Hellig Kors Kilde i Roskilde til Udkænkning paa Toppen af Rundetaarn! Kilden nød ikke alene kongelig Bevaagenhed og Københavnernes særlige Gunst, men Roskilde og Omegns Beboere besøgte endnu i Frederik VI's Tid Kilden St. Hansaften, „og der hersker da lutter Lystighed og Glæde. I Opsynshuset fidles op og danses, og der drikkes vist mere Øl og Brændevin end Kildevand“, fortæller Behrmann i sin Roskildes Beskrivelse (1832, 312). Kilden blev smukt restaureret i Sommeren 1906 og forsynet med et Kildemonument, tegnet af J. Kornerup. Kildehuset er for faa Aar siden blevet nedrevet.²⁾

Af dette Eksempel ser vi, hvorledes en gammel Helligkilde har bevaret sit Ry til den nyeste Tid. Nu havde den særlige Omstændighed, at Kongen brugte af Kildens Vand, vel nok gjort sit til, at Hellig Kors Kilde nød sin store Anseelse ned i Tiderne; men om grumme mange andre danske Helligkilder vides det ogsaa, at Folket stadigvæk besøgte Kilderne; Forbud herimod fra oven hjalp intet. Først da den bedrede Hygiejne, den hyppigere Brug af Læger og den højnede Oplysning fik Bugt med meget af det gamle, holdt Helligkildebesøgene op. Endnu i 1890'erne besøgte enkelte rundt i Landets Egne, og saa sent som i 1905 eller 1906 skal en syg have overnattet paa Helenes Grav ved Tisvilde. St. Hansaftensdag

1924 kom enkelte og hentede Vand fra den nyoprensede Hellig Kors Kilde i Skjørping i Himmerland i den Hensigt at bruge det mod Sygdomme — efter alt at dømme den sidste Rest af en Tro, der rækker tilbage til Oldtiden. Endelig kan ogsaa nævnes, at Dyrehavsbakkefestlighederne ved Kirsten Piils Kilde endnu er en levende Rest af de gamle Kildevalfarter, der oprindeligt gik til *Vartov Kilde* paa Strandvejen, men som i Midten af 18. Aarhundrede paa Grund af Forbud flyttede til den i 1731 af Brinckman og Greve istandsatte Kirsten Piils Kilde. Kildefestlighederne i Dyrehaven er særlig kendte, fordi de er forevigeede i *Oehenschlägers* Digterværk: *St. Hans Aften Spil* og i *J. L. Heibergs* Vaudeville: *Recensenten og Dyret*. Forøvrigt er Dyrehaven omtalt i mange danske Digterværker.³⁾

De danske Helligkilder besøgtes paa bestemte Dage, men dog tiest St. Hansaften ($\frac{23}{6}$). En Del Kilder besøgtes paa den Helgens Dag (Aften), hvis Navn de havde og altsaa var viede til. Til Kildebesøget blev Kilden undertiden pyntet med Blomster, Løv og lignende. De to almindeligste Sygdomme, Kilderne besøgtes for, var Øjensygdomme og engelsk Syge. Det var derfor mest Smaaabørn og gamle Folk, som besøgte dem. Ofte var det jo ogsaa af øjeblikkelig Virkning, naar et betændt Øje eller et gigtsvagt Lem blev vasket og gnedet med friskt, koldt Kildevand. Foruden de syge kom der ogsaa sunde Mennesker til Kilderne paa Besøgsaftenerne, og hvor Folk samles i Mængde, opstaar der hyppigt et *Marked*. Kildemarkederne har sikkert betydet meget for de enkelte Egnes Kulturliv, og i den gamle Folketro betød Helligkilderne mere end Troen paa de fleste andre Naturfænomener. Og dette er jo let forstaaeligt, naar vi ved, at Kilderne ansaas for at være helsebringende. Det var med Haab om Helbredelse, Mennesker drog de ofte lange Veje for at lade sig vaske og gnide i det Vand, der for dem var helligt og besad underbare Kræfter. I Københavns Amt var der da ogsaa en Del hellige Kilder. Flere af dem har vi kun ganske faa Oplysninger om, hvorimod der om de tre Kilder ved København: *Vartov*, *Vangede* og *Kirsten Piils Kilder*, findes mange Oplysninger. Da der i Forvejen allerede findes en hel lille Literatur om disse

Kilder, skal de ikke omtales her; der skal blot henvises til de Arbejder, hvor man faar bedst Oplysning om dem, nemlig i *Eiler Nystrøms: Offentlige Forlystelser og Gentoftte Sogn*; se ogsaa nærværende Aarvog 1918, 74 ff. De mange Kilder ved Roskilde vil ej heller blive omtalte her, fordi de er udførligt behandlede i ældre Skrifter om Roskilde, hvorfor jeg ikke kan fremkomme med nye Oplysninger om dem. En stedkendt Historiker maa her tage fat.

Kilderne ved Roskilde er omtalte i *Provst Meyers Beskrivelse af Roskilde*, udgivet 1793 af *H. L. S. Winding*, 39 ff. *J. C. Lange: De naturlige Vand* 1756, 42 f. *H. Behrmann: Grundrids af Roskilde* 1832, 310 ff. *Trap* (4. Udg.) II, 208, 218, og i flere andre Bøger. *Baldersbrønde* i *Taastrup Sogn* vil ej heller blive omtalt her, da *Hans Ellekilde* har behandlet denne Kilde og Sagnene, som knyttes til den, i nærværende Aarvog 1924, 4 f. Kilderne, som i det følgende bliver omtalte, nævnes i samme Rækkefølge som Sognene i *Traps Danmark*.

Torstens Kilde (*Sokkelund Herred, Brønshøj Sogn*) var en Sundhedskilde paa Brønshøj Mark, der gjorde god Tjeneste i Pestens Tid 1711.⁴⁾

En *Kilde (Køge)* fandtes tæt ved Gl. Køgegard. 1743 meddeles, at det var en lille Kilde, hvor Folk fra Køge hentede Vand til Thelavning.⁵⁾

En *Kilde (Smørum Herred, Torslunde Sogn)* ved Torslundmagle nævnes 1743. Dens Vand var lige saa godt som „det bekiende Roskilde Kildevand“.⁶⁾ Hofman⁷⁾ henlægger Kilden under Vallensbæk Sogn, Syd for Vallensbæk, hvilket maa være fejlagtigt, hvis Beretningen fra 1743, der henlægger Kilden til Torslunde, er rigtig. Det „Roskilde Kildevand“ maa være Hellig Kors Kildes Vand.

St. Ibs Kilde (Smørum Herred, Maaløv Sogn) fandtes midt i Maaløv By og nævnes i Midten af 18. Aarhundrede som Lægedomskilde.⁸⁾ Hos Resen⁹⁾ o. 1670 meddeles, at man i den varme Sommer ikke let kunde vente at faa Regn, naar denne Kilde, der var helliget St. Jacob (Jacob ☉ Ib), ikke omhyggeligt var rensat.

Kristi Blods Kilde (Sømme Herred, St. Jørgensbjerg Sogn) fandtes, hvor nu St. Hans Hospitals Vaskeri ligger. 1402 for-

tælles, at der flød Blod af et Krucifix i Bistrup Kirke, hvorfor Kirken blev hellig. Kilden ved Kirken blev af samme Grund ogsaa anset som hellig og besøgt af mange Pilgrimme. Saaledes gav d. 22/8 1505 Eskild Giøe i sit Testamente 10 Mark til det „hellige Blod“ i Bistrup. 1556 foregik der endnu „Afguderi“ ved Bistrup Kirke. 1564 var der Tiløb dertil af „galne og syge Mennesker“ endog fra Skaane. Ved kgl. Ordre af 31/1 1574 (Kancelliets Brevbøger) blev det befalet, at Bistrup (og St. Ibs) Kirke skulde nedrives og bruges til Istandsættelsen af Kirken paa „Spidalsbjærget“ (spidal — spedalsk). Om Befalingen straks er blevet udført, vides ikke (St. Ibs Kirke blev i al Fald ikke nedbrudt), men rimeligvis er Bistrup dengang ophævet som eget Sogn og lagt til St. Jørgensbjerg.¹⁰) Kilden ved Bistrup kunde helbrede „galne Folk“, men der er dog næppe i senere Tider blevet taget Hensyn til denne Omstændighed, da man valgte Stedet til Anlæg af et Sindssygehospital.¹¹) Peder Palladius ivrer stærkt imod de afguderiske Pilgrimsfarter „til det døde blod i Bistrup ved Roskild, til døde Søffren i Holmstrup, til det døde Blod i Kipping i Falster“ osv.¹²) Det er givet, at „det hellige Blod“ har trukket flere Folk til Bistrup end Kilden.

Kongskilde (Sømme Herred, Herslev Sogn) paa Bøgenæs skal have sit Navn, fordi Kongen paa Svenskekrigens Tid skal have vandet sin Hest der.¹³)

En Kilde (Sømme Herred, Kornerup Sogn) „bagved Søren Peersens Mark i Kornerup“, hvor „Patronen“ (∴: Anføreren for Heksene) boede. Han hed Skønner og var „sorth och slemmer“. Heksene gik avet om Kilden tre Gange og læste ved den, naar de vilde forgøre et Menneske. Dette skete saaledes i Aaret 1549, da der fra dette Aar kendes en Trolddomssag, hvori ovennævnte Kilde nævnes.¹⁴)

Torkilde eller *Torskilden* (Sømme Herred, Svogerslev Sogn) findes Vest for Svogerslev. Kilden, der er omgivet af en Stenkreds, besøgtes d. 23/11 1913, da der ogsaa brændtes Blus ved den. Børnene købte Bolscher hos Høkeren og gik ud til Kilden, hvor de i medtagne Flasker lavede Sukkervand af Kildenvandet. Man ofrede Knapper og Skillinger i Kilden.¹⁵)

Brandkilde (samme Sogn) Nord for Svogerslev bærer

næppe sit Navn fra gammel Tid. Det kom først frem, da Sogneraadet vedtog at holde Kilden i Orden som Brandkilde og holde god Vej til den. Ældre Navn kendes ikke. Vandet ansaas for godt mod Sygdomme. Endnu 1913 hentede Børn d. $\frac{23}{6}$ Drikkevand der. Der har staaet en tyk Egepæl i Kilden. Det vides tilfældigt af en Brandstiftelsessag, at Pælen stod der allerede i Aaret 1769. Den er først fjernet fornylig. Pælen blev tidligere brugt til at banke Tøj paa, naar man vaskede i Brandkilden.¹⁶⁾

Hellig Kors Kilde (Sømme Herred, Jyllinge Sogn) fandtes Nord for Jyllinge Havn ved Issefjorden. 1913 meddeles i en Optegnelse i Dansk Folkemindesamling, at man hentede Vand til Ærtekogning i denne Kilde, der besøgtes af syge, som overnattede ved den og drak af Vandet. Nogle store Sten i Kreds, Resterne af en ødelagt Stensætning, ligger om Kilden.

St. Søren's Kilde fandtes i Jyllinge.

Hesteholmskilden fandtes paa en lille Holm i Issefjorden *)

Odinskilde [O'nskile] (Voldborg Herred, Særløse Sogn) har „sit Udspring i det saakaldte Hastrup Overdrev“. Ved Rensning af Kilden (vistnok o. 1912) fandtes Mønter i den fra Frederik V's Tid. Tæt ved den findes en Levning af en stenlagt Vej $\frac{1}{3}$ Meter under Grønsværet. Helt henne ved Kilden er et lille Jordstrøg, muligvis kunstigt opkastet, hvor der fandtes Mængder af smaa utilhugne Kampesten. I samme Jordstrøg er fundet mange Dyreknogler. Sagnet fortæller, at Bakken, hvorpaa Særløse Kirke er bygget, er et gammelt hedsensk Offersted.¹⁸⁾

Tors Kilde (Voldborg Herred, Saaby Sogn) findes i den østlige Udkant af Torkildstrup By.¹⁹⁾

Stridskilden (Voldborg Herred, Gevninge Sogn) fandtes mellem Fjellebro og Stridsengene paa Aabjerggaardens Mark. Kilden ansaas i sin Tid for hellig. Folk samledes ved den St. Hans Aften. Man ofrede i den, især for Tandpine. Ved Kildens Udgravning o. 1846 fandtes en Del Smaamønter i den. Man bildte Børnene ind, at de kom fra Stridskilden.²⁰⁾

St. Lauseskilde (Voldborg Herred, Gershøj Sogn) fandtes Øst for Kirken ved Stranden. Ved Kildemarkedet d. $\frac{23}{6}$ var der rejst Telte i Kirkestrædet; Kirken var aaben for Kildefol-

ket. Ved Kilden var opstillet en Blok. Længe efter Markedets Ophør, langt ind i det 19. Aarhundrede, besøgte Kilden af enkelte, som drak og ofrede. I 19. Aarhundrede var Kilden omgivet af et Kildeværk med Toptag. Der var Overgang over Kirkegaarden mellem Kilden og Markedspladsen. Grunden til Markedets Ophør fortælles saaledes: En Bonde kørte i en Rus omkap med Kristian IV fra Kildemarkedet. Kongen blev vred og vilde skyde Bonden, men Bonden steg ned af Vognen, spændte sin Hest fra og gik i dens Sted. Dette formildede Kongens Vrede, men Markedet blev dog derefter nedlagt²¹). I en nyere Beretning fortælles Sagnet saaledes: „Gale Kristoffer“, Kristoffer Larsen, Gaardmand i Kyndby, nægtede at holde til Side for Kongen. Forriderne truede med at skyde ham. „Her kan I skyde, hvis I har Lyst“, sagde „Gale Kristoffer“ og blottede sit Bryst. Da Kongen hørte dette, sagde han: „Manden maa jo være gal.“ Siden blev Kildemarkedet forbudt eller var ulovligt, hvilket ogsaa skal være nævnt i en gammel Almanak.²²)

I Virkeligheden blev Kildemarkedet forbudt ved kgl. Reskript af 14. April 1747, hvori det bestemmes, at „de af Almuen i Sjælland vedtagne og selvgjorte Markeder, dermed aabne Boder og andet Køb og Salg paa Landet, saasom ved Kirkerup, Monstrup, *Gieshøj* og *Mørke-Kilder* samt slige Steder [skal] være aldeles ophævede“. Dette bekendtgjordes hvert Aar i Almanaken.²³)

En Kilde (*Tune Herred, Gildebrønde Sogn*) fandtes indhegnet paa Gaden. Den formenes at have givet Byen Navn.²⁴) *Gildebrønde* [*Kildebrønde*] skreves 1335 *Gældebrun* (∴: „Offerbrønd“). Muligvis er den indhegnede Kilde paa Gaden den oprindelige hedenske Offerbrønd.²⁵)

Hellig Kilde (*Tune Herred, Karlslunde Sogn*), udprang en Søndag under Gudstjenesten i Karlslunde. Folk blev bange for det meget Vand og tilstoppede Kilden med Dynere o. desl. Natten efter sprang den ud i Nabobyen *Greve*.²⁶)

En Kilde (samme Sogn) nævnes 1755 i Kirkebogen. Den fremvældede af en Eng: *Silke-May*, et lille Stykke fra Byen. Da Kilden aldrig frøs til eller udtørredes, brugtes den som Vandingssted i tørre Somre og haarde Vintre. „Undertiden

kan vel og have hændt sig, at een eller anden paa St. Hans Aften har hentet Vand af denne Kilde og drukket deraf".²⁷⁾

Barnekilde (*Tune Herred, Karlstrup Sogn*) findes i Sognet. Oprindelsen til Navnet kendes ikke.²⁸⁾

Hellig Kilde (*Ramsø Herred, Daastrup Sogn*) fandtes lidt udenfor Assenløse By paa Gaardmand Niels Pedersens Mark (saaledes hed Ejeren 1855). St. Hans Aften samledes de unge ved denne Kilde og holdt sig lidt lystige med at danse og synge.²⁹⁾

Hellig Kilde (*Ramsø Herred, Borup Sogn*) fandtes lige ved en Have i Lammestrup. Manden, der ejede Kilden, var blind som Barn, men fik sit Syn igen, da hans Forældre aabnede den tilkastede Kilde, som en gammel Kone sagde var hellig. Ved Kilden var opstillet en Blok og en Tavle fra o. 1800 med Indskrift om Helbredelsen. I 1893, da Oplysningerne om Kilden er optegnede, var den til endnu, og da kunde man huske, at der i tidligere Tid var indkommet en Del Penge i Blokken, hvilke gaves til Sognets Fattigkasse. Kilden var meget vandholdig.

Hellig Kilde (samme Sogn) fandtes lidt fra Ørninge, men er nu tilkastet og Blokken, som stod ved den vistnok til sidst i 1880'erne, er fjernet. 1866 eller 1867 kørte Meddeleren „ad Vejen, der gaar fra Borup til Ørninge, og overraskedes da ved at se en Del Folk samlede inde paa en Mark lidt fra Vejen, og end mere overrasket blev jeg ved paa Forespørgsel at erfare, at det var syge Folk, der søgte Lægedom ved Kilden dér". Begge Kilderne i Borup Sogn søgtes til omkring 1870.³⁰⁾

Hellig Kilde (*Ramsø Herred, Højelse Sogn*) fandtes paa Skraaningen af en Bakke paa Ølby Mark. Den besøgtes af mange Mennesker d. $\frac{23}{6}$ til Midten af 19. Aarhundrede. Størstedelen af de besøgende kom der dog væsentligt for at more sig. I 1840'erne skete det, at flere Familier fra Egnen med gigtsvage Folk slog sig sammen og kørte til *Helene Kilde* i Tisvilde St. Hans Nat. En gammel Kirkeruin tæt ved Kilden betragtedes endnu i 16. Aarhundrede som et helligt Sted, hvor man søgte hen for at bede. Kilden har sikkert været meget søgt den Gang og er maaske Skyld i, at Kirken byggedes.³¹⁾

Hellig Kilde (*Ramsø Herred, Ølseagle Sogn*) fandtes ved Foden af „Dysagerbakken".³²⁾

Noter.

- 1) Berl. Tid. ¹⁰/₁₂ 1909.
- 2) Arthur Fangs Artikel om Hellig Kors Kilde i Ill. Tid. 1906—07, 253.
- 3) Se Vilh. Andersens festlige Afhandling: „Rejsen til Dyrehaven“ i Bogen om Dyrehaven 1920.
- 4) Indb. t. Thurah I 1775, Bl. 15. Hofmans Foundationes VII, 18. Danske Atlas VI, 6. Museum VI², 14.
- 5) Hist. Aarb. f. Kbhvns. Amt 1917, 132.
- 6) Smst. 1918, 77.
- 7) VII, 36 (Danske Atlas VI, 15).
- 8) Indb. ⁷/₇; 1759 (L. A.) Tom. I, Bl. 26 (Hofman VII, 33).
- 9) Resen I, 28 (Dänische Bibliothek II, 42; E. T. Kristensen; Danske Sagn III, Nr. 215). Trap⁴ II, 324.
- 10) Paludan: Magazin for Lidende II, 2, 27. D. Mag. 3 R. III, 221. Danske Atlas VI, 153. Museum VI, 2, 14. Trap⁴ II, 332.
- 11) Ugeskrift for Læger 1897, 1161.
- 12) Palladius' Visitatsbog (Sv. Grundtvigs Udg.), 116.
- 13) D. F. S. 1906/31: 157 (opt. 1913 af Gunnar Knudsen).
- 14) D. Mag. 3 R., 332 (Thiele: Overtro 1860, 184 f.). Kirkeh. Saml. 3 R. V, 413 f., 419 f.
- 15) D. F. S. 1906/31: 157 (opt. 1913 af G. Knudsen).
- 16) D. F. S. 1906/31 (opt. 1913 af G. Knudsen).
- 17) Om de tre sidstnævnte Kilder se: Hofman X, App. I (Sjæll.), 14 (Danske Atlas VI, 98). Trap⁴ II, 344. D. F. S. 1906/31: 164.
- 18) Roskilde Dagblad ¹⁰/₈ 1912.
- 19) Trap⁴ II, 355.
- 20) Hist. Aarb. f. Kbhvns. Amt 1914, 121. Trap 4 II, 358.
- 21) Thiele² I, 68.
- 22) Hist. Aarb. f. Kbhvns. Amt 1914, 136 f. Trap⁴ II, 366.
- 23) Fogtmanns Reskripter 5 I, 53 f.; jfr. Sorø Aarbog 1918, 16.
- 24) Hofman VII, 363. Danske Atlas VI, 103.
- 25) Jfr. Trap⁴ II, 369.
- 26) Hist. Aarb. f. Kbhvns. Amt 1910, 34. Hofman VII, 362. Danske Atlas VI, 104. Thiele² II, 26 f.
- 27) Hist. Aarb. f. Kbhvns. Amt 1910, 34.
- 28) Smst. 1910, 34.
- 29) D. F. S. 1906/31. M. Christophersen og H. Ussing: Fra Hedeboegnen 1923, 78.
- 30) Om sidstnævnte to Kilder se D. F. S. 1906/31: 216 (opt. 1893). Museum VI 2, 34. Trap⁴ II, 387. Hist. Aarb. f. Kbhvns. Amt 1924, 18 f.
- 61) Fr. Carlsen: Gammelkøgegaard I, 129. N. P. Nielsen: Det gamle Højelse, 64. Trap⁴ II, 366.
- 32) Trap⁴ II, 392.